

«Θαλής – Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20ού αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες»

Δ' κοινό σεμινάριο των ΕΟ, Ρέθυμνο, 6-7 Ιουνίου 2014

Κατερίνα Λουκίδου, Δημήτρης Α. Σωτηρόπουλος,

«Ανταγωνιστικές νοηματοδοτήσεις και ‘αυτόματα’ αντανακλαστικά των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών. Δύο μελέτες περίπτωσης για τη στάση που διαμόρφωσαν οι συλλογικότητες απέναντι σε δύο νομοσχέδια κατά την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης και την αλληλεπίδρασή τους με το Κράτος»

Η στιγμή της μετάβασης στη δημοκρατία είναι μια περίοδος γόνιμη για την κοινωνία πολιτών. Ακόμα και αν η κοινωνία πολιτών δεν είναι παρούσα κατά τη φάση της μετάβασης αυτής, αν δηλαδή η μετάβαση γίνεται με συνεννοήσεις μεταξύ των πολιτικών ελίτ που αποχωρούν και εκείνων που έρχονται, τα πολιτικά κόμματα και τα ΜΜΕ δεν έχουν προλάβει να ελέγξουν τις οργανώσεις της κοινωνίας πολιτών η οποία βρίσκει ιδανικό χρόνο και χώρο στη δημόσια σφαίρα για να συγκροτηθεί ή να ανασυγκροτηθεί.

Ωστόσο στην περίπτωση της Ελλάδας έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι η ανασύνταξη της κοινωνίας πολιτών και συγκεκριμένα του συνδικαλισμού, δεν έγινε με όρους αυτονομίας, αλλά μέσα στο πλαίσιο που όριζαν ο κομματικός ανταγωνισμός και η κυβερνητική πολιτική, ενώ η κρατική παρέμβαση στον συνδικαλισμό υπήρξε μια ιστορική σταθερά τουλάχιστον έως το 1990 (Σωτηρόπουλος 2008). Επομένως κατά την πρώτη περίοδο μετά τη Μεταπολίτευση, η διοικητική παρέμβαση στόχευε στην εξασφάλιση συνδικαλιστικών ηγεσιών ευνοϊκά διακείμενων προς τη ΝΔ.

Η παρούσα εισήγηση αντλεί από τα συμπεράσματα της ποσοτικής έρευνας για το χαρακτήρα και τη δράση της κοινωνίας πολιτών κατά την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης (1974-1975), που παρουσιάστηκε στο Γ' κοινό σεμινάριο των ερευνητικών ομάδων (ΕΟ) αυτού του ερευνητικού προγράμματος, στην Αθήνα, το φθινόπωρο του 2013. Με βάση αυτά τα στοιχεία, επιχειρεί να εμβαθύνει σε συγκεκριμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά της δράσης της κοινωνίας πολιτών, ενσωματώνοντας κριτικές παρατηρήσεις που ακούστηκαν κατά την προηγούμενη εισήγηση. Ένα από αυτά τα στοιχεία αποτελεί και η σχέση των οργανώσεων που εμφανίζονται τότε, το 1974-1975, με το Κράτος, ιδίως στην περίπτωση των

διεκδικήσεων που προβάλλονται από παραδοσιακούς συνδικαλιστικούς φορείς.

Τέλος προσδοκά να αγγίξει κάποια από τα θεωρητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο κείμενο εργασίας για το παρόν σεμινάριο, όπως τα ζητήματα που αφορούν στον ορισμό και την απεύθυνση των διεκδικήσεων, τη νοηματοδότηση της συλλογικότητας στο όνομα της οποίας διατυπώνεται η διεκδίκηση και άλλα ζητήματα που προκύπτουν από την αντιπαράθεση μεταξύ φορέων του κράτους και των συλλογικοτήτων και τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς που εμφανίζονται εντός της κοινωνίας πολιτών.

Η θεματική και οι πηγές της εισήγησης

Σε προηγούμενη φάση της έρευνάς μας, η μελέτη των δημοσιευμάτων που αφορούν την κοινωνία πολιτών και περιλαμβάνονται στα φύλλα του Νοεμβρίου του έτους 1975 της εφημερίδας *Μακεδονία* ανέδειξε μία κινητική και πολυποίκιλη κοινωνία πολιτών. Το μεγαλύτερο ποσοστό των οργανώσεων συνδέεται θεματικά με το επάγγελμα, είναι δηλαδή είτε επαγγελματικές ή συνδικαλιστικές οργανώσεις, ωστόσο δίπλα σε αυτές παρατηρείται και ένα σημαντικό ποσοστό οργανώσεων με δράσεις που έχουν καταρχήν ψυχαγωγικό, αθλητικό ή εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Σημαίνει όμως αυτό ότι οι παραδοσιακές ομάδες πίεσης διαθέτουν το μονοπώλιο της διατύπωσης διεκδικήσεων απέναντι στο Κράτος ή μπορούμε να εντοπίσουμε και οργανώσεις με διαφορετική θεματική οι οποίες άμεσα ή έμμεσα εγείρουν αιτήματα και παίρνουν θέση σε σημαντικά πολιτικά ζητήματα της επικαιρότητας; Αν ναι, σε ποιο βαθμό και υπό ποιες προϋποθέσεις; Και με ποιους μηχανισμούς τελικά επιχειρεί το Κράτος να παρέμβει τόσο στο είδος των διεκδικήσεων όσο και στη νοηματοδότηση των ίδιων των συλλογικοτήτων;

Ο σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να απαντήσει στα κεντρικά αυτά ερευνητικά ερωτήματα, μέσω ποιοτικής έρευνας σε βάθος. Για την εξέταση των ερωτημάτων είναι απαραίτητη η παρακολούθηση της δράσης διαφορετικών οργανώσεων σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και για συγκεκριμένο ζήτημα και της ανταπόκρισης του Κράτους στη δράση τους.

Για το λόγο αυτό επιλέχθηκαν και παρουσιάζονται δύο μελέτες περίπτωσης που απασχόλησαν την επικαιρότητα όπως αυτές παρουσιάζονται στα δημοσιεύματα της εφημερίδας *Μακεδονία* το Νοέμβριο του 1975. Συγκεκριμένα θα εστιασθούμε στη δημοσιοποίηση, δημόσια συζήτηση και τις συλλογικές αντιδράσεις υπέρ και κατά δύο νομοσχεδίων, πρώτον του νομοσχεδίου για το «αυτόματο διαζύγιο» και δεύτερον του νομοσχεδίου «περί γενικής εκπαιδευσεως». Η έρευνά μας δεν περιορίζεται στην απλή

καταγραφή των σχετικών αιτημάτων στην εφημερίδα *Μακεδονία*, αλλά τα χρησιμοποιεί σε συνδυασμό με άλλες πηγές με σκοπό να αναδείξει διάφορες δυναμικές που αναπτύσσονται ανάμεσα στις συλλογικότητες και το κράτος.

α. «Αυτόματο» διαζύγιο:

Ιστορικό

Πρόκειται για τη συζήτηση που προκύπτει από την προετοιμασία του νομοσχεδίου για το «αυτόματο» διαζύγιο, δηλαδή το διαζύγιο λόγω μακροχρόνιας διακοπής της συμβίωσης (8 ετών), το οποίο δίχασε τις συλλογικότητες της χώρας. Οι αναφορές του Νοεμβρίου 1975 ξεκινούν από το πρωτοσέλιδο δημοσίευμα σχετικά με τη διαβούλευση του υπουργείου δικαιοσύνης με την Εκκλησία και με το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών (5/11/75). Στην περίπτωση της Εκκλησίας, ο Υπουργός Δικαιοσύνης κ. Στεφανάκης πληροφορεί την Εκκλησία ότι εάν παραμείνει ανένδοτη, η πολιτεία θα προχωρήσει και χωρίς τη συγκατάθεσή της. Ταυτόχρονα ο Δικηγορικός Σύλλογος τάσσεται υπέρ του διαζυγίου και με ανακοίνωσή του προς τη διοίκηση του Υπουργείου επισημαίνει ότι οι αντιρρήσεις και αντιδράσεις κατά του διαζυγίου λόγω μακροχρόνιας διάστασης εκκινούν από τον «όχι τυχαίο» χαρακτηρισμό του ως «αυτόματου», ο οποίος είναι αυθαίρετος και δημιουργεί σύγχυση σε «αφελείς». Την ίδια μέρα, δημοσίευμα στην τρίτη σελίδα αναφέρεται ότι ο Μορφωτικός Όμιλος «Ο Γαλαξίας» διοργανώνει ελεύθερη συζήτηση για το «αυτόματο» διαζύγιο στη Θεσσαλονίκη, με εισηγήσεις δύο δικηγόρων, θέμα που αναφέρεται ότι συζητήθηκε και την εβδομάδα που προηγήθηκε.

Στις 9 Νοεμβρίου στο πρωτοσέλιδο της *Μακεδονίας* δημοσιεύεται η θέση του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης ο οποίος απέστειλε τηλεγράφημα προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης τασσόμενος ομόφωνα υπέρ του «αυτόματου διαζυγίου» και κατά πλειοψηφία υπέρ του πολιτικού γάμου. Στο ίδιο τεύχος αλλά σε μία από τις τελευταίες σελίδες (σελ. 11) περιλαμβάνεται δημοσίευμα για κινήσεις ενάντια στον θεσμό του αυτόματου διαζυγίου (συγκέντρωση διαμαρτυρίας και πορεία για το διαζύγιο, ομιλίες, πορείες και κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του άγνωστου στρατιώτη) που οργανώνει στην Αθήνα η Ανώτατη Συνομοσπονδία Συλλόγων γονέων μαθητών Ελλάδος αλλά και το αίτημα της ίδιας συλλογικότητας για τη διενέργεια σχετικού δημοψηφίσματος.

Στις 11 Νοεμβρίου, σε μία από τις τελευταίες σελίδες παρουσιάζεται εκτενές δημοσίευμα με φωτογραφικό υλικό για την πορεία που οργάνωσε η Συνομοσπονδία, καθώς και απόσπασμα από το ψήφισμα που υιοθετήθηκε κατά τη διάρκεια της διαμαρτυρίας.

Τέλος, στις 22 Νοεμβρίου, στην τρίτη σελίδα εμφανίζεται δημοσίευμα που αναφέρει τη διοργάνωση ομιλίας στη Θεσσαλονίκη κατά του διαζυγίου με απόσπασμα ανακοίνωσης. Την ομιλία διοργανώνει η Συνομοσπονδία Γονέων και συνυπογράφουν την ανακοίνωση η Ένωση Γονέων Θεσσαλονίκης και επίσης πέντε οργανώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα.

Η στάση του Δικηγορικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης (ΔΣΘ) στο νομοσχέδιο για το «αυτόματο διαζύγιο»

Σε μια συντηρητική κοινωνία, όπως αυτή της Θεσσαλονίκης της δεκαετίας του 1970, στην οποία η Εκκλησία, χριστιανικές και εθνικιστικές οργανώσεις και εφημερίδες («Ελληνικός Βορράς»), ασκούσαν επιρροή, η στάση του ΔΣΘ υπέρ του «αυτόματου διαζυγίου» δεν ήταν αυτονόητη. Το 1974 με απόφαση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας είχαν καταργηθεί τα παλιά, φιλοδικτατορικά Διοικητικά Συμβούλια των Δικηγορικών Συλλόγων οι οποίοι, ως γνωστόν, δεν είναι μόνο επαγγελματικοί σύλλογοι αλλά αποτελούν και Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (ΝΠΙΔΔ).

Στις εκλογές του 1975 για ανάδειξη νέου ΔΣ του ΔΣΘ υπήρξαν διαφορετικές κάλπες, μια για τον Πρόεδρο και άλλη για τα μέλη του ΔΣ. Στην πρώτη κάλπη αναδείχθηκε νικητής ένας συντηρητικός αλλά όχι φιλοχουντικός υποψήφιος (Χρ. Κολοκοτρώνης). Ο Χρ. Κολοκοτρώνης υπερίσχυσε του αντιπάλου του με πλειοψηφία 2/3 και δήλωσε ότι "ουδέποτε ήταν ή θα είναι οργανωμένος σε οποιοδήποτε πολιτικό κόμμα, ουδέποτε πολιτεύθηκε, πολιτεύεται ή θα πολιτευθεί." Ο Κολοκοτρώνης επανεξελέγη τουλάχιστον άλλες δύο φορές και παρέμεινε πρόεδρος έως το 1987. Στη δεύτερη κάλπη, από τους 18 συμβούλους του ΔΣΘ εξελέγησαν 12 που υποστήριζαν τον Χρ. Κολοκοτρώνης και ανήκαν στην παράταξή του, την «Επαγγελματική κίνηση των δημοκρατικών δικηγόρων».

Την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης, δεν φαίνεται το κομματικό χρίσμα να υπήρξε κρίσιμο στοιχείο στις επιλογές του ΔΣΘ. Στο νέο ΔΣ που εξελέγη το 1975 συμμετείχαν δικηγόροι προερχόμενοι από την αριστερά και την κεντροαριστερά της εποχής.¹ Υπήρχε δηλαδή μια ισχυρή εκπροσώπηση μη συντηρητικών δικηγόρων. Επίσης, σε ό,τι αφορά το «αυτόματο διαζύγιο», ο ΔΣΘ προφανώς έλαβε υπόψη του το γεγονός ότι η διευκόλυνση μέσω του νέου νόμου της έκδοσης διαζυγίων, με απαραίτητη πάντοτε τη συνδρομή δικηγόρου, αύξανε τη δικηγορική ύλη. Έτσι ο ΔΣΘ δεν ακολούθησε τη γραμμή των αντιπάλων του «αυτόματου διαζυγίου».

¹ Προσωπική επικοινωνία με παλιό συνδικαλιστή του ΔΣΘ, 3 Ιουνίου 2014.

Αρχικά συμπεράσματα

Αυτό που διαφαίνεται από την πρώτη καταγραφή των δημοσιευμάτων είναι ότι εμφανίζονται δύο αντίθετες θέσεις στις συλλογικότητες: από τη μία πλευρά βρίσκονται οι υπέρμαχοι του αυτόματου διαζυγίου που εκφράζονται καταρχήν μέσω του Δικηγορικού Συλλόγου, ο οποίος συμμετέχει και στην επίσημη διαβούλευση του Κράτους, αλλά και μέσω ενός μορφωτικού συλλόγου που αναλαμβάνει την ενημέρωση των μελών του αλλά και όλων των ενδιαφερομένων μέσω ομιλίας. Από την άλλη πλευρά βρίσκονται οι πολέμιοι του «αυτόματου» διαζυγίου, οι οποίοι επιχειρηματολογούν στη βάση της προστασίας της οικογένειας και εκφράζονται μέσω της Ανώτατης Συνομοσπονδίας Συλλόγων γονέων μαθητών Ελλάδος και άλλων συλλογικοτήτων θρησκευτικού χαρακτήρα.² Τα δύο μέρη δεν συνομιλούν μεταξύ τους, αλλά οργανώνουν διαφορετικές δράσεις.

Παρατηρείται ότι οι δράσεις των οργανώσεων με μεγαλύτερο θεσμικό κύρος, όπως οι Δικηγορικοί Σύλλογοι και η Συνομοσπονδία απευθύνονται απευθείας προς τους φορείς του Κράτους (τηλεγράφημα, αίτημα για δημοψήφισμα, πορείες και διαμαρτυρίες), σε αντίθεση με τις μικρότερες οργανώσεις που οργανώνουν δράσεις καταρχήν μη απευθυνόμενες προς το Κράτος αλλά προς την κοινωνία μέσω της ενημέρωσης, λαμβάνοντας ωστόσο καθαρή θέση στο ζήτημα του διαζυγίου.

Μία άλλη ερμηνεία για την επιλογή τρόπου δράσης θα μπορούσε να συνδεθεί με το αντικείμενο των οργανώσεων, δηλαδή του καταστατικού σκοπού τους, που στην περίπτωση των Δικηγορικών Συλλόγων και της Συνομοσπονδίας Γονέων θα λέγαμε ότι άπτεται άμεσα της διεκδίκησης, ενώ στην περίπτωση θρησκευτικών και μορφωτικών συλλόγων, θα μπορούσε να υπαχθεί μόνο έμμεσα στο αντικείμενο των συλλογικοτήτων. Θα λέγαμε ότι η σχέση που διαμορφώνουν οι συλλογικότητες με το Κράτος, δηλαδή το εάν απευθύνουν τη δράση τους στο Κράτος ή όχι, εξαρτάται σε αυτή την περίπτωση από τον τρόπο που οι ίδιες προσλαμβάνουν το αντικείμενό τους και το σκοπό ύπαρξής τους, αλλά και από τον τρόπο που το Κράτος προσλαμβάνει τη θέση τους και τη δράση τους μέσα σε μία δεδομένη συγκυρία.

Όσον αφορά στη θέση της «Μακεδονίας», παρατηρούμε ότι μόνο οι δράσεις των Δικηγορικών Συλλόγων εμφανίστηκαν στα πρωτοσέλιδα, σε αντίθεση με τις δράσεις της Συνομοσπονδίας Γονέων και των θρησκευτικών ή μορφωτικών συλλόγων. Το

² Η Ορθόδοξη Χριστιανική Αδελφότητα «Απολύτρωσις», «Σίλας και Τιμόθεος», Πανελλήνια Ένωση Γονέων «Η Χριστιανική Αγωγή», Σύλλογος Απόστολος Παύλος, «Μέγας Βασίλειος».

γεγονός αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στην ευνοϊκή στάση της «Μακεδονίας» προς το διαζύγιο. Μία άλλη ερμηνεία είναι η προώθηση των θέσεων των επίσημων συνομιλητών του Κράτους, σε βάρος άλλων συλλογικοτήτων. Αντίθετα με τη σημερινή εποχή, όταν ΜΚΟ, σύλλογοι και άτυπες ομάδες πολιτών προσελκύουν το ενδιαφέρον των ΜΜΕ, την εποχή εκείνη (1974-1975), το κράτος και ο Τύπος ενδιαφέρονταν κυρίως για τις αντιδράσεις των επίσημων συνομιλητών της κυβέρνησης, όπως οι Δικηγορικοί Σύλλογοι, οι οποίοι έχουν τέτοιο ρόλο με βάση το νόμο (τον Κώδικα Δικηγόρων στο άρθρο 199).

β. Νομοσχέδιο περί γενικής εκπαίδευσης

Ιστορικό

Η συζήτηση για το νομοσχέδιο περί γενικής εκπαίδευσης ξεκινάει με την κατάρτιση νομοσχεδίου τον Απρίλιο του 1975, το οποίο υπέστη αλλεπάλληλες τροποποιήσεις και ψηφίστηκε τελικά το 1976.³ Εκείνη τη χρονική στιγμή, τον Νοέμβριο του 1975, η συζήτηση αυτή απασχολούσε ιδιαίτερα την επικαιρότητα. Αυτό αποτυπώνεται στα 14 αυτοτελή δημοσιεύματα της *Μακεδονίας*, 5 από τα οποία είναι πρωτοσέλιδα.

Βασικοί δρώντες από την πλευρά της κοινωνίας πολιτών είναι οι καθηγητές, με κυριότερο όργανο εκπροσώπησης την ΟΛΜΕ και τη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας και τοπικά τις Ενώσεις Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΕΛΜΕ) και τους Διδασκαλικούς Συλλόγους. Στις αρχές Νοεμβρίου 1975 εκδίδεται μια σειρά ανακοινώσεων με τις θέσεις των συλλόγων και των ομοσπονδιών, ενώ οργανώνονται συναντήσεις τόσο στην Αθήνα με τον Υπουργό Συντονισμού, όσο και στη Θεσσαλονίκη με τον Υπουργό Βορείου Ελλάδος. Κύριο αίτημα είναι να κατατεθεί το νομοσχέδιο στη Βουλή προς συζήτηση μέχρι την 10^η Νοεμβρίου 1975 και εξαγγέλλεται απεργία στην αντίθετη περίπτωση.

Όπως αποτυπώνεται πολλές φορές στο λόγο τους, τα αιτήματα των καθηγητών είναι καταρχήν γενικού ενδιαφέροντος καθώς «παραμερίζοντας, ιδιαίτερα τούτη τη φορά, τα πιεστικά οικονομικά τους αιτήματα, αγωνίζονται για να πραγματώσουν αγνούς οραματισμούς για μια αληθινή παιδεία» (Ένωση λειτουργών μέσης εκπαίδευσης Καβάλας 1/11/1975). «Οι εκπαιδευτικοί δεν αγωνίζονται για τα επαγγελματικά

³ Βλ. για τις εξελίξεις στην εκπαίδευση την περίοδο αμέσως μετά τη δικτατορία, Νίκος Τερζής, *Μελέτη της εκπαίδευσης του νεοελληνισμού*, 2η έκδοση, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2011, 348-358. Χρήστος Κάτσικας – Κώστας Θεριανός, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Σαββάλας, Αθήνα, 2007, 228 κε. Θεοφ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, Παπαδήμας 2010, 304-311.

δικαιώματα του κλάδου αλλά για ανύψωση του επιπέδου μορφώσεως των νέων» (ΟΛΜΕ 6/11/1975).

Έτσι τα αιτήματα περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας, τη συμμετοχή του κλάδου στην προσπάθεια αναμόρφωσης της παιδείας, τον εκσυγχρονισμό του προγράμματος σπουδών, τον εκδημοκρατισμό της παιδείας, την ικανή στελέχωση των σχολείων, την ηθική αποκατάσταση των καθηγητών μέσω της δίκαιης τιμωρίας όσων καθηγητών κατά την επταετία «δεν τήρησαν στάση που να συμβιβάζεται με το λειτούργημά τους». Τα αιτήματα αυτά συνυπάρχουν και με άλλα ειδικού ενδιαφέροντος, ωστόσο η ΟΛΜΕ διευκρινίζει ότι όσον αφορά τις οικονομικές διεκδικήσεις δέχεται αναβολή της οριστικής διευθέτησης (7/11).

Παράλληλα εμφανίζονται αιτήματα ειδικού ενδιαφέροντος από την πλευρά της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας, όπως αυτό των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης (1/11/1975) οι οποίοι με ψήφισμα διαμαρτύρονται για την κατάργηση του κλάδου τους και το γενικότερο αίτημα για επανάκτηση των δικαιωμάτων του κλάδου και της βελτίωσης των εργασιακών σχέσεων. Επίσης η Διδασκαλική Ομοσπονδία παραθέτει μία σειρά αιτημάτων σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις των δασκάλων, ενώ οι διδασκαλικοί σύλλογοι την εξουσιοδοτούν για κλιμάκωση του αγώνα μέχρι τη δικαίωσή τους.

Από την πλευρά του Κράτους, ο Υπουργός Προεδρίας της Κυβερνήσεως Γ. Ράλλης δηλώνει έκπληκτος από την εξαγγελία της απεργίας της ΟΛΜΕ, καθώς κατά την άποψή του τα θέματα βρίσκονται ακόμη σε στάδιο διαβούλευσης (7/11). Το Υπουργείο Παιδείας επαναλαμβάνει ότι βρίσκεται ακόμη σε συνομιλίες με την Διδασκαλική Ομοσπονδία και δεν αντιλαμβάνεται το σκοπό της εξαγγελθείσας απεργίας (18/11).

Την 10^η Νοεμβρίου, η ΟΛΜΕ, σύμφωνα με την ανακοίνωση από την αρχή του μήνα οργανώνει εκδηλώσεις με θέμα την παιδεία. Στις 11/11 δημοσίευμα περιγράφει διαδήλωση των καθηγητών μέσης εκπαίδευσης με κύριο αίτημα την ψήφιση του νομοσχεδίου με ορισμένες βασικές τροποποιήσεις και εξαγγέλλεται η απεργία του κλάδου των καθηγητών για τα μέσα Νοεμβρίου. Στο ίδιο δημοσίευμα περιλαμβάνεται ανακοίνωση της ΔΟΕ όπου εκφράζεται η πικρία της για το άκαρπο των συνομιλιών. Η ΔΟΕ δηλώνει ότι το νομοθέτημα δεν γίνεται αποδεκτό από τους δασκάλους και προειδοποιεί για καθολική αντίδραση σε περίπτωση που δεν ληφθούν υπόψη οι προτάσεις του κλάδου. Στις 16/11 ανακοινώνεται εκδήλωση της Μακεδονικής και καλλιτεχνικής εταιρείας «Τέχνη» με θέμα «την οργάνωση της εκπαιδύσεως», με

συμμετοχή της ΟΛΜΕ και εκπροσώπων φοιτητικών συλλόγων, διδασκαλικών συλλόγων, βοηθητικού διδακτικού προσωπικού των ΑΕΙ και καθηγητών ΑΕΙ.

Στις 20/11 το νομοσχέδιο κατατίθεται στη Βουλή και οι θέσεις της ΟΛΜΕ και των Διδασκαλικών Συλλόγων δείχνουν να διαχωρίζονται. Η ΟΛΜΕ μιλάει για «σημαντικές βελτιωτικές διατάξεις» και καλεί τους καθηγητές να είναι σε επαγρύπνηση και αγωνιστική ετοιμότητα, αλλά δεν προχωρεί στην εξαγγελθείσα απεργία. Αντίθετα η ΔΟΕ δηλώνει απογοήτευση για την άνιση μεταχείριση και ανακοινώνει ότι εξωθείται να χρησιμοποιήσει ως έσχατο μέσο την απεργία, εξαγγέλλοντας απεργία για την 21^η και 22^η Νοεμβρίου λόγω μη ικανοποίησης των βασικών οικονομικών αιτημάτων του κλάδου.

Η απεργία αυτή καλύπτεται εκτενώς από τη *Μακεδονία*. Στις 21/11 το πρωτοσέλιδο περιλαμβάνει την ανακοίνωση της ΔΟΕ και εκτενή ανάλυση σε άλλη σελίδα. Την επόμενη ημέρα σε πρωτοσέλιδο αναφέρεται η «επιτυχία» της απεργίας και η καθολική συμμετοχή σε αυτήν ενώ παρακάτω δημοσιεύεται η απάντηση του Υπουργείου Παιδείας προς τα αιτήματα των δασκάλων. Στις 23 Νοεμβρίου νέο πρωτοσέλιδο αναφέρεται στη λήξη της πετυχημένης απεργίας, ενώ σε επόμενη σελίδα αναφέρεται η απάντηση της ΔΟΕ στις δηλώσεις του υπουργείου. Στις 25 Νοεμβρίου βρίσκουμε την τελευταία δημοσίευση του μήνα, την ανακοίνωση της ΔΟΕ για την απεργία.

Ερμηνεία της στάσης ΟΛΜΕ και ΔΟΕ

Σε ό,τι αφορά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976, η οποία κυοφορούνταν ήδη κατά την περίοδο που εξετάζουμε σε αυτήν την εισήγηση, η ΟΛΜΕ τήρησε μια στάση ενδιάμεση ανάμεσα στη συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και στην αντιπαλότητα προς αυτό. Αντίθετα, η ΔΟΕ ήταν απορριπτική. Αντίστοιχα το Υπουργείο είχε μεγαλύτερη συνεργασία με την ΟΛΜΕ και πρόθεση ενσωμάτωσής της στη διαμόρφωση κυβερνητικών μέτρων πολιτικής παρά με τη ΔΟΕ.

Η διαφορά των δύο περιπτώσεων δεν έγκειται στις διαφορετικές κομματικές τοποθετήσεις των ΔΣ, αφού τόσο η ΟΛΜΕ όσο και η ΔΟΕ της εποχής εκείνης τηρούσαν σαφείς αποστάσεις από τα κόμματα της συμπολίτευσης και τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Τον Σεπτέμβριο του 1975 η ΟΛΜΕ σε ανακοίνωσή της είχε εκφραστεί αρνητικά για τις «κομματικές ή παραγοντικές επιρροές» και τα «συνδικαλιστικά παραταξιακά κατεστημένα».⁴ Την ίδια αποστασιοποίηση από τα

⁴ Απόσπασμα ανακοίνωσης της ΟΛΜΕ στο Βάσω Βασίλου-Παπαγεωργίου, *ό.π.*, 217.

κόμματα τηρούσε και η ΔΟΕ.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχαν κομματικές προτιμήσεις μεταξύ των συνδικαλιστών των δύο κλάδων, αλλά το 1974-1975 δεν υπήρχε η οργανωμένη συνδικαλιστική παραταξιακή δράση, απευθείας επιτηρούμενη από τα κόμματα, που μας φαίνεται οικεία σήμερα. Οι κομματικές παρατάξεις δεν είχαν συγκροτηθεί ή μόλις είχαν αρχίσει να συγκροτούνται. Ενδεικτικά, η ΠΑΣΚΕ ιδρύθηκε το 1975, ενώ η ΔΑΚΕ μόλις το 1985 (η ΕΣΑΚ όμως είχε ιδρυθεί από το 1968).⁵ Ειδικά η ΟΛΜΕ περνάει στον «έλεγχο» του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ μόλις το 1980-1981.⁶

Η συγκυρία των σχέσεων κράτους – συνδικάτων των εκπαιδευτικών της εποχής εκείνης μάς επιτρέπει να αρχίσουμε να ψηλαφούμε τη διαφορά μεταξύ των δύο περιπτώσεων. Το 1974, μετά την πτώση της δικτατορίας, οι φιλοχουντικοί επικεφαλής της ΟΛΜΕ και τη ΔΟΕ παρέμειναν στις θέσεις τους έως και το 1975. Το καλοκαίρι του 1975 εξελέγησαν νέα Διοικητικά Συμβούλια. Τα νέα ΔΣ που προέκυψαν από τις εκλογές το 1975 είχαν εντελώς διαφορετική σύνθεση από εκείνην των ΔΣ επί δικτατορίας, ενώ σε νέες εκλογές, το 1976, άλλαξε πάλι ένα μέρος της σύνθεσης των ΔΣ.

Το ΔΣ της ΟΛΜΕ είχε 9 μέλη. Όλα άλλαξαν το 1975 και κανένα μέλος του ΔΣ του 1974 δεν περιλαμβανόταν στο ΔΣ του 1975. Την επόμενη χρονιά, το 1976, τα 5 από τα 9 μέλη επανεξελέγησαν στη διοίκηση της ΟΛΜΕ υπό το ίδιο προεδρείο. Η ίδια αλλαγή συμβαίνει και στη σύνθεση του ΔΣ της ΔΟΕ (όπου το 1976 αλλάζουν μόνο τα 4 από τα 9 μέλη του ΔΣ).⁷ Ωστόσο, το 1975, αντίθετα με το νέο ΔΣ της ΟΛΜΕ το νέο ΔΣ της ΔΟΕ ακολουθεί εντελώς διαφορετική γραμμή από το προηγούμενο της ίδιας ομοσπονδίας

Η ερμηνεία της διαφορετικής στάσης ΟΛΜΕ και ΔΟΕ θα πρέπει να αναζητηθεί στη διαφορετική αντιμετώπισή τους από το κράτος και την αλληλεπίδραση μεταξύ της στρατηγικής των ΔΣ των δύο ομοσπονδιών και του Υπουργείου Παιδείας. Το κράτος ακολουθεί μια στρατηγική κατακερματισμού της εκπροσώπησης των εκπαιδευτικών. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο συνεργάζεται με την ΟΛΜΕ σε ξεχωριστές συναντήσεις σε ό,τι αφορά την κατάρτιση του νομοσχεδίου «περί Γενικής Εκπαιδευσεως» (μετέπειτα νόμος 309/1976), αποκλείει όμως τη ΔΟΕ, ειδικότερα το νεοεκλεγμένο το 1975 νέο ΔΣ της ΔΟΕ, από τις σχετικές διεργασίες. Κάνει δεκτά τα περισσότερα

⁵ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1988, 100-101.

⁶ Βάσω Βασίλου-Παπαγεωργίου, *ό.π.*, 39.

⁷ Βλ. τα ονόματα των μελών των ΔΣ στο Βάσω Βασίλου-Παπαγεωργίου, *Το συνδικαλιστικό κίνημα των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Πατάκης 1996, 260.

αιτήματα της ΟΛΜΕ, όχι όμως και εκείνα της ΔΟΕ.

Η ΔΟΕ προβάλλει όχι μόνο εκπαιδευτικά– οργανωτικά, αλλά και επαγγελματικά–μισθολογικά αιτήματα. Διαφέρει όμως από την ΟΛΜΕ και κατά το ότι το μεταδικτατορικό ΔΣ του 1975 απορρίπτει εντελώς τη στάση του παλιότερου ΔΣ. Το παλιό ΔΣ με πρόεδρο τον Ν. Ντόγκα θεώρησε τον Ιανουάριο – Απρίλιο του 1975 ότι τα περισσότερα αιτήματα της ΔΟΕ είχαν γίνει δεκτά, ενώ το νέο ΔΣ που ανέλαβε τον Μάιο της ίδιας χρονιάς διακήρυξε ότι το Υπουργείο υποβιβάζει «τον δάσκαλο... στη θέση του φτωχού συγγενούς». ⁸ Η κυβέρνηση δεν συναίνεσε στη μισθολογική αναβάθμιση των δασκάλων ούτε στην «ανωτατοποίηση» των Παιδαγωγικών Ακαδημιών (αίτημα που ικανοποίησε το ΠΑΣΟΚ το 1982). Πάντως η ΔΟΕ, που ζητούσε την καθιέρωση 8χρονου Δημοτικού Σχολείου, αντέδρασε θετικά στην καθιέρωση 9χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης το 1976.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στο εσωτερικό των ομοσπονδιών υπάρχουν επιπλέον διαφοροποιήσεις. Ειδικά στη Θεσσαλονίκη, τον Ιούνιο του 1975 η ΕΛΜΕ στέλνει απευθείας δικό της υπόμνημα προς τον Πρωθυπουργό, τον Υπουργό Παιδείας και τους αρχηγούς των κομμάτων, καταγγέλλοντας την επαμφοτερίζουσα στάση του Προέδρου της ΟΛΜΕ στη φάση διαμόρφωσης του νομοσχεδίου για τη Γενική Εκπαίδευση και επίσης τη σύσταση διαδοχικών επιτροπών από το Υπουργείο για το ίδιο θέμα.⁹

Αρχικά συμπεράσματα

Από την καταγραφή αυτή, διαφαίνεται καταρχάς η διαφορετική στάση που καταλήγουν να διαμορφώνουν τα δύο συνδικαλιστικά όργανα με αφορμή το συγκεκριμένο νομοσχέδιο. Παρότι αρχικά τα αιτήματα εκφράζονται ως κοινά, στη συνέχεια η ΟΛΜΕ φαίνεται να περιορίζεται σε ανακοινώσεις, στην οργάνωση ομιλιών για την ενημέρωση της κοινής γνώμης και σε μία συγκέντρωση διαμαρτυρίας, ενώ μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου φαίνεται να ικανοποιείται με την μερική ικανοποίηση των αιτημάτων που έθεσε. Αντίθετα η ΔΟΕ μετά την κατάθεση του νομοσχεδίου προχωρά σε 48ωρη απεργία, η οποία έχει καθολική συμμετοχή.

Παράλληλα, ενώ και για τα δύο όργανα τα αιτήματα ξεκινούν ως γενικού ενδιαφέροντος, στη συνέχεια η ΔΟΕ διεκδικεί την ικανοποίηση και των αιτημάτων

⁸ Παράθεμα από το *Διδασκαλικόν Βήμα* του Νοεμβρίου 1975, όπως αναφέρεται στο Β. Βασιλίου-Παπαγεωργίου, *ό.π.*, 232.

⁹ Ανακοίνωση της ΕΛΜΕ Θεσσαλονίκης στο Β. Βασιλίου-Παπαγεωργίου, *ό.π.*, 254.

ειδικού ενδιαφέροντος (εργασιακές σχέσεις και μισθοί), ενώ η ΟΛΜΕ προβάλλει περισσότερο τα αιτήματα γενικού ενδιαφέροντος και τελικά φαίνεται ότι ικανοποιείται από την κατάθεση του νομοσχεδίου.

Παρότι δεν γίνεται αναφορά στις διεργασίες που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό του κάθε οργάνου, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οι δύο Ομοσπονδίες διαμορφώνουν συνειδητά διαφορετική στάση απέναντι στο Κράτος, που αντανακλάται στην ένταση των δράσεων που αναλαμβάνουν. Στη συγκεκριμένη συγκυρία, φαίνεται ότι ΔΟΕ και ΟΛΜΕ καλούνται να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο ρόλους: αυτόν του συνδικαλιστικού φορέα που έχει καταρχήν ως σκοπό την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελών του και αυτόν του επιστημονικού φορέα που στοχεύει στην προστασία και βελτίωση του αγαθού της παιδείας. Στους δύο αυτούς ρόλους φαίνεται ότι δίνουν διαφορετική βαρύτητα οι δύο οργανώσεις. Η ΔΟΕ φαίνεται να δίνει βάρος στον πρώτο ρόλο, ενώ η ΟΛΜΕ να υιοθετεί το δεύτερο. Στην εξέλιξη αυτή θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι παίζει ρόλο και η ίδια η στάση του Κράτους, μέσω της άνισης ικανοποίησης των οικονομικών διεκδικήσεων των δύο πλευρών (το οποίο και υπονοεί η ΔΟΕ στην ανακοίνωσή της), η οποία τελικά οδηγεί στην υιοθέτηση διαφορετικής στάσης και ρόλου από τις δύο ομοσπονδίες. Η διάδραση αυτή είναι μια υπόθεση εργασίας που χρήζει περαιτέρω έρευνας.

Συμπεράσματα και ανοιχτά ερωτήματα

Η αρχική έρευνα των δύο μελετών περίπτωσης φανερώνει τον διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των διεκδικήσεων από την πλευρά των συλλογικοτήτων, του Κράτους και της εφημερίδας *Μακεδονία*.

Όσον αφορά στη δημοσιότητα που λαμβάνουν οι οργανώσεις ανάλογα με τις διεκδικήσεις τους, η προηγούμενη ποσοτική έρευνα φανερώνει ότι τόσο οι οργανώσεις που απευθύνουν διεκδίκηση, όσο και αυτές που καταρχήν δεν δείχνουν να απευθύνονται άμεσα προς το κράτος, φαίνεται να τυγχάνουν καταρχήν ίσης μεταχείρισης από τη *Μακεδονία*. Στην εφημερίδα είναι σπάνιες οι αρνητικές ερμηνευτικές οπτικές των δημοσιευμάτων, ενώ υπάρχουν μόνιμες στήλες που φιλοξενούν δράσεις που δεν σχετίζονται με διεκδικήσεις, όπως εκδρομές, διαλέξεις κοκ. Επομένως το αντικείμενο των δράσεων δεν αποτελεί καταρχήν λόγο ιδιαίτερης μεταχείρισης των οργανώσεων από την εφημερίδα. Οι δύο μελέτες περίπτωσης αναδεικνύουν ωστόσο ένα θεσμικό κριτήριο διαφοροποίησης της θέσης των δράσεων μέσα στην εφημερίδα. Στη *Μακεδονία* ανιχνεύουμε μία τάση προτίμησης των

επιχειρημάτων αναγνωρισμένων συνομιλητών του Κράτους για τα πρωτοσέλιδά της.

Όσον αφορά τις συλλογικές διεκδικήσεις, οι δύο μελέτες περίπτωσης υποδηλώνουν ότι η σχέση που διαμορφώνουν οι συλλογικότητες με το κράτος, δηλαδή το είδος και η ένταση των διεκδικήσεων που προβάλλουν, συνδέεται με το πώς προσλαμβάνουν καταρχήν οι ίδιες το αντικείμενο, το σκοπό λειτουργίας τους και το ρόλο τους μέσα στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η πρόσληψη αυτή συνδέεται και με την αντίστοιχη αντίληψη του κράτους για το αντικείμενο και ρόλο των συλλογικοτήτων, την οποία το κράτος προβάλλει και επιχειρεί να επιβάλλει μέσω της επιλεκτικής ανταπόκρισής του στα αιτήματα κάποιων ομάδων αλλά όχι άλλων και μέσω της αναγνώρισης συγκεκριμένων ομάδων ως συνομιλητές του.

Η ανωτέρω υπόθεση εργασίας απαιτεί περαιτέρω μελέτη και σε βάθος έρευνα, ούτως ώστε να αναδειχθούν οι επιμέρους τακτικές και αλληλεπιδράσεις μεταξύ Κράτους και συλλογικοτήτων και να ελεγχθεί σε ποιο βαθμό διαφαίνονται ίχνη μιας απόπειρας οριοθέτησης της κοινωνίας πολιτών εκ μέρους του Κράτους. Η αμφίδρομη σχέση που θίξαμε εδώ εγείρει περαιτέρω ερωτήματα για την αυτονομία των οργανώσεων της κοινωνίας πολιτών κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

Βιβλιογραφία

Βασίλου-Παπαγεωργίου, Βάσω (1996), *Το συνδικαλιστικό κίνημα των εκπαιδευτικών στην Ελλάδα*, Πατάκης, Αθήνα.

Κάτσικας Χρήστος – Κώστας Θεριανός (2007), *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Σαββάλας, Αθήνα.

Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ. (1988), *Μεταξύ Πιτυοκάμπτη και Προκρούστη: οι επαγγελματικές οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*, Οδυσσέας, Αθήνα.

Τερζής, Νίκος (2011), *Μελέτη της εκπαίδευσης του νεοελληνισμού*, 2η έκδοση, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.

Σωτηρόπουλος, Δημήτρης Α. (2008), «Υποθέσεις εργασίας και ανοικτά ερωτήματα στη βιβλιογραφία για την ελληνική κοινωνία πολιτών», στο Ξενοφών Ι. Κοντιάδης και Χαράλαμπος Θ. Ανθόπουλος, επιμ., *Κρίση του ελληνικού πολιτικού συστήματος*; Παπαζήσης, Αθήνα, 317-330.

Χατζηστεφανίδης, Θεοφάνης (2010), *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Παπαδήμας, Αθήνα.

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: ΘΑΛΗΣ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου